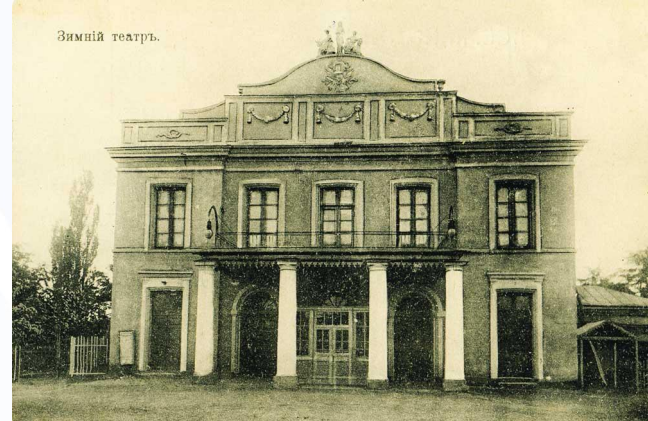

Українська драматургія і театр 70-90 рр. ХІХ ст.

Єлисаветградський театр
(Кіровоградський академічний
український музично-драматичний
театр ім.М.Кропивницького)

Виникнення Театру корифеїв

З кінця 50-х років ХІХ ст. в різних регіонах України (у Немирові, Кам'янці-Подільському, Чернігові, Єлисаветграді, Кременчуці, Києві, Одесі) аматорські трупи починають ставити п'єси українських драматургів.

- Перші спроби відродити національний театр з'являються в 60-х та 70-х рр. ХІХ ст.
- У **1873-1874** рр. Марко Кропивницький з успіхом улаштував українські вистави в Харкові, а **1876** року створив трупу в Катеринославі.

Виникнення Театру корифеїв

- Емський указ призупиняє розвиток театру.
- **1880 р.** пункт Емського указу стосовно заборони українських п'єс був переглянутий, і драматичні твори українською дозволили ставити.
- **80-ті роки XIX ст.** на Наддніпрянській Україні – період розквіту українського професійного театру, справжнім батьком якого вважають Марка Кропивницького.
- **27 жовтня 1882 року** на сцені міського театру в Єлисаветграді М. Кропивницький здійснив постановку п'єси *Т. Шевченка «Назар Стодоля»*.
Починається літочислення українського професійного театру.

Театр корифеїв

- Театр другої половини ХІХ ст. прийнято називати «театром корифеїв».
- У давньогрецькій трагедії корифеєм називали керівника хору або заспівувача, що вів за собою інших співаків.

Корифей —
найвидатніший
діяч у певній
галузі мистецтва,
науки.

Аматорський —
самодіяльний.

Театр корифеїв

Марко Лукич Кропивницький (1840 - 1910) - актор, режисер, драматург, засновник професійної театральної трупи

- 40 років роботи з трупю;
- високопрофесійна новаторська діяльність;
- ще до Костянтина Станіславського втілював основні постулати єдиного сценічного ансамблю.

1863 – «Дай серцю волю, заведе в неволю» (створена під впливом «Наталки Полтавки»).

1882 – «Доки сонце зійде, роса очі виїсть».

1882 – «Глитай, або ж Павук» (соціально-економічні умови пореформеного села).

Театр корифеїв

Михайло Петрович Старицький (1840 - 1904) - талановитий режисер, драматург

Продав маєток, що дало можливість збільшити персонал трупі, створити власний оркестр, підвищити платню акторам.

Оригінальні твори Михайла Старицького

Драми:

- «Не судилось» (традиційна тема нещасливого кохання селянської дівчини Катрі та панича Михайла Ляшенка);
- «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (за мотивами пісні Марусі Чурай – підстаркуватий багатій Хома розбиває щастя Марусі й Грицька);
- «Талан» (присвячена Марії Заньковецькій – складні творчі будні акторів).

Оригінальні твори Михайла Старицького

- Історичні драми: «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка», «Оборона Буші».
- Водевіль: «По-модньому», «Чарівний сон», «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка».
- Романи: «Руїна», «Розбійник Кармелюк», «Молодість Мазепи».
- Поезії: «На спомин Шевченка», «Поету», «Швачка» та ін.

Театр корифеїв

Родина Тобілевичів

Микола Карпович Садовський (1856 – 1933) (псевдонім від дівочого прізвища матері)

- Георгіївський кавалер російсько-турецької війни;
- у Бендерах створив аматорський гурток з військових;
- залучив до театру дружину офіцера Хлистова Марію Заньковецьку.

Десять років очолював театральну трупу, а в **1899** році приєднався до братів, які з тріумфом виступали на сценах України, Росії, Польщі, Литви.

Теоретичні праці: *«Моя робота над роллю»*, *«Для театральної молоді»*, *«До молодих режисерів»*.

Театр корифеїв

Родина Тобілевичів

Панас Карпович Саксаганський
(1859 – 1940) (псевдонім від назви
місцевої річки Саксагань)

Театр Саксаганського спонукав глядачів думати, зіставляти і
наслідувати героїв.

Театр корифеїв

Родина Тобілевичів

Іван Карпович Карпенко-Карий (1845 - 1907)

(псевдонім від імені батька та прізвища улюбленого героя драми

Шевченка «Назар Стодоля»

- **18** оригінальних п'єс: «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», «Сава Чалий» та ін.
- Акторська творчість позначена щирістю і психологічною глибиною почуттів, філософським розумінням суспільного буття.

Театр корифеїв

Родина Тобілевичів

Марія Карпівна Садовська-Барілотті (1855—1891)

- Віртуозно грала складні ролі: *Наталки Полтавки* з п'єси Івана Котляревського, *Одарки* з опери Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», *панночки* з опери Миколи Лисенка «Утоплена» та ін.
- зачаровувала співом, маючи чудове сопрано;
- опанувала італійську школу вокалу співака Барілотті;
- заради сцени пожертвувала заможним життям, померла на сцені, виснажена хворобами, гастрольним життям, необлаштованим побутом.

Театр корифеїв

Марія Костянтинівна Заньковецька
(Адасовська) (1860 — 1934)

- неперевершена акторка, вища за талант французької акторки *Сари Бернар*;
- *прирівнювали* до великої італійської артистки *Елеонори Дузе*;
- навчалася співу у професора Гельсінгфорського відділення Петербурзької консерваторії Гржималі

Театр корифеїв

- Зв'язок із глибинними процесами в житті народу;
- жертвували маєтками, статками;
- нехтували кар'єрою і здоров'ям;
- виконували складні музичні драми, опери, оперети (неабияка майстерність й наявність природних вокальних даних);
- утверджували українське мистецтво.

Перепони в розвиткові театру

Емський указ забороняв:

- сценічні вистави українською мовою;
- друкування текстів до музичних нот;
- порушення проблем соціального характеру, відображення національно-визвольний рух народу;
- інсценування п'єс іноземних авторів.

Тяжке матеріальне становище.

Подальший розвиток театру

1885 рік – поділ на *дві автономні трупи*

Марко
Кропивницький
основний склад
акторів

Михайло
Старицький
новий колектив

Подальший розвиток театру

У 1890 р. Панас та Іван покинули трупу Миколи Садовського, створили «Товариство російсько-малоросійських артистів» (діяло з 1895 р., керівник – Панас Саксаганський).

У 1900 р. виникла об'єднана трупа корифеїв українського театру – «Малоросійська трупа М.П.Кропивницького під керівництвом П.К.Саксаганського і М.К.Садовського за участю М.К.Заньковецької».

Театральне мистецтво на Західній Україні

У 1864 році при товаристві «Руська бесіда» (Львів) засновано *Руський народний театр* (ставилися п'єси українською мовою).

Саме у цьому театрі розпочали діяльність режисер *Лесь Курбас* (1885—1942) та актор *Амвросій Бучма* (1891 — 1957).

У 1909—1914 роках надзвичайно популярний *Гуцульський театр*, створений письменником *Гнатом Хоткевичем* (1877 – 1938) зі звичайних горян, обдарованих селян.

Здійснив постановку «Гуцульського року» – самобутніх етнографічних картин весілля, похорону, Різдвяних та Великодніх свят у Прикарпатті.

За сприяння С.Воробкевича у Чернівцях було засновано «*Руське літературно-драматичне товариство*».

Відомий композитор і поет *Сидір Воробкевич* (1836 –1903) komponував сольні пісні, хорові твори, оперети.

Розвиткові театру в Західній Україні велику увагу приділяли *Іван Франко* та режисер Руського театру, театральний критик і поет *Микола Вороний*.

**Іван Карпенко-Карий –
«великий обсерватор
життя» (І.Франко)**

**Іван Карпович Карпенко-Карий
(Тобілевич) (29.09.1845 – 15.09.1905)**

**с. Арсенівка (Веселівка),
недалеко від Єлисаветграда (Кіровограда)**

Батьки І.Карпенко-Карого

Батько – Карпо Адамович –

управитель поміщицького будинку

Не мав підтвердження дворянського походження (у різних документах прізвище Тобілевич фігурувало по-різному: Тобелевич, Тубілевич).

Мати Євдокія Зіновіївна Садовська походила з колись вільного козацького роду, її чоловік викупив з кріпацтва.

Роки навчання

- Після науки в дяка вчиться в Бобринецькому повітовому училищі.
- У **1859** році Іван Тобілевич закінчив училище на «відмінно», став писарчуком у канцелярії містечка Мала Виска, а згодом у містечку Бобринці.

Кар'єра

- Тільки наприкінці **1864 р.** його було прийнято на державну службу до повітового суду канцелярським служителем третього розряду, пізніше – столоначальником у кримінальній частині.
- З **1865 р.** живе в Єлисаветграді. Досягнув би ще більших висот, але ідейні переконання патріота й народолюба суперечили службовому становищу.

Захоплення театром

- У вільний від роботи час Іван грав у аматорському драматичному гуртку.
- У Шевченковій п'єсі «Назар Стодоля» – роль Гната, а Надія Тарковська – Галі. Молоді люди одружилися.
- На згадку про свій акторський дебют додав прізвище Гната Карого, назвав своїх дітей іменами героїв п'єси – Назаром і Галею.

ЖИТТЄВІ ВТРАТИ

- Родинне щастя було недовгим. Народивши чотирьох наступних дітей, Надія Карлівна захворіла. У 1879 році Іван Карпович втратив матір, навесні 1881 року дружину, а влітку 1882 р. – улюблену старшу дочку Галю.
- Рятуює робота в театрі, творче самозабуття. А ще – **Софія Віталіївна Дітковська**, яка в липні 1884 року стає дружиною.

Громадянська діяльність

- Близькі народницькі переконання, ідеї культурництва, просвітянської місії інтелігенції.
- Член нелегального гуртка.
- Поширював заборонену літературу.
- Використовував своє службове становище для допомоги політичним діячам, яких переслідував царський уряд.
- 1883р. – звільнено за неблагонадійність.

Заслання

- У **1884 р.** заарештовано й відправлено в адміністративне заслання до Новочеркаська.
- В умовах гласного нагляду поліції, обшуків і допитів написав п'єси *«Безталанна»*, *«Наймичка»*, *«Мартин Боруля»*.
- Працював ковалем, потім палітурником, щоб прогодуватися.
- Через п'ять років повернувся в Україну й оселився на рідному хуторі Надія.

Хутір Надія

«Одним з найкращих лікарів є праця! Не дурна, без мети, аби утомить себе, свободу і незалежність!»

І.Карпенко-Карий
(З листа до дочки Ярини, 1903 р.)

- Не цурався фізичної роботи.
- На хуторі народилися кращі його твори:

«Сто тисяч», «Хазяїн», «Паливода XVIII століття», «Сава Чалий», «Суєта», «Житейське море» тощо.

Повернення на сцену

- У грудні **1888** року з Карпенка-Карого зняли гласний нагляд поліції та заборону жити в Києві, Харкові, Москві та Петербурзі.
- Повертається на сцену: спочатку влився у трупу Миколи Садовського, але вона розпалася, і Карпенко-Карий перейшов до тієї, яку очолював Павло Саксаганський і де грала сестра Марія.

Останні роки життя

У **1905** році лікарі виявили невиліковну хворобу.

15 вересня 1907 року помер у Берліні.

Похований поряд із батьком неподалік від хутора
Надія.

Творчість Івана Карпенка-Карого

- **1883 р.** – дебют у журналі «Рада» – повість «Новобранець».
- **18** драматичних творів і **3** етюди.
- драматургія І.Карпенка-Карого зорієнтована на *реалістично-побутовий* і *романтично-побутовий* театр (театрознавець Я. Мамонтова).

Творчість Івана Карпенка-Карого

*реалістично-побутовий
10 п'єс*

«Бурлака», «Мартин
Боруля», «Сто тисяч»,
«Хазяїн», «Понад
Дніпром», «Суєта»,
«Житейське море» та ін.

*романтично-побутовий
8 п'єс*

«Бондарівна»,
«Наймичка»,
«Безталанна», «Паливода
XVIII століття», «Гандзя»
та ін.

Драматичні твори

- соціально-побутові драми про скалічену долю вихідців із простого люду;
- драми з життя інтелігенції, зокрема – акторів;
- комедії, головним сатиричним персонажем яких був учорашній неграмотний селянин, який за короткий час зумів стати багатцем;
- трагедії з історичним контекстом.

Жанрове розмаїття творів

- **Трагікомедії:** «Сто тисяч», «Мартин Боруля»
- **Сатирична комедія:** «Хазяїн»
- **Соціально-психологічна драма:** «Безталанна»
- **Історична трагедія:** «Сава Чалий»

Творчість Івана Карпенка-Карого

- Основні твори написані у 80-ті роки ХІХ ст., коли в суспільстві відбувалися глибокі соціальні та економічні зміни.
- Зародження капіталістичних відносин призвело до розшарування українського селянства на «хазяїв» та «голоту».
- Ці процеси відображені у творчості.

«Драми стяжання»

*Стяжання –
користолюбство,
здирництво*

- Найвищого рівня досяг у жанрі комедії.
- Сатирична комедія – творча стихія митця.
- Нові соціальні типи, породжені капіталістичним суспільством, виведені у п'єсах «Розумний та дурень», «Сто тисяч», «Хазяїн».
- **«Сто тисяч» (1890), «Хазяїн» (1901)**
- змальовується образ скупого багатія
- **«стяжання в ім'я стяжання»**
- основа конфлікту – накопичення капіталу на тлі злиденного життя селян

«Сто тисяч» (1890)

Герасим Калитка – малоосвічений і жадібний сільський буржуа, якому постійно «копталу не хватає», щоб прикупити ще більше земельки.

«Хазяїн» (1901)

- Конфлікт побудований на типовій інтризі – незаконній махінації: заможний землевласник **Пузир** пристає на пропозицію посередника Маюфеса переховати на своїх землях кілька тисяч овець нібито збанкрутілого капіталіста Михайлова.
- Образ **Пузиря** настільки яскравий і рельєфний, що деякі тодішні буржуа впізнавали в ньому себе.

«Безталанна» (1884)

- соціально-психологічна драма (романтична творчість);
- любовний трикутник – вічна тема в драматургії;
- Гнат, будучи закоханим у Варку, одружується із Софією, а потім убиває її;
- письменник зосередив увагу на буднях молодого сім'ї, прагнучи кожен учинок своїх героїв умотивувати психологічно.

Твори на історичну тематику

- «Бондарівна» (1884)
- «Мазепа» (1893, досі не опублікована: рукопис – у Петербурзі)
- «Паливода XVIII століття» (1893)
- «Гандзя» (1902)
- Вершинний твір – трагедія «Сава Чалий» (1899)

«Сава Чалий»

- Основна ідея п'єси – засудження зради.
- З вуст Гната Голого звучить громадський присуд зрадникові: *«За те, що кіш у Чорнім лісі наш спалив, напавши зрадою на нього; за те, що ти ловив товаришів і в руки панські віддавав; за те, що церкву ти спалив, – тебе громада наша смерті присудила...»*

Іван Карпенко-Карий
«Мартин Боруля».
Дворянство як міф про
краще життя

І.Карпенко-Карий «Мартин Боруля»

- **1886** р. – написана трагікомедія під час новочеркаського заслання.
- **1891** р. – надрукована у львівському журналі «Зоря».
- **1887** р. – ставили на сцені актори трупи Марка Кропивницького під час гастролей у Новочеркаську.
- **1888** р. – вистави в Москві та Петербурзі.

Марко Кропивницький, І. Карпенко-Карий
блискуче грали роль Мартина Борулі

І.Карпенко-Карий «Мартин Боруля»

- В основі сюжету – *справжній факт*: багаторічне клопотання батька драматурга Карпа Адамовича документально відновити втрачене предками дворянство.
- Цим твором письменник **сатирично викриває тогочасні суспільні порядки** – бюрократизм, судову систему, засновану на хабарництві.

Жанрові й стильові особливості

- «Над чим смієтесь? Над собою смієтесь», – писав М. Гоголь. Цей гоголівський сміх, «Згадую Ворулю, хоч люди сміються з неї, кризь сльози й визначає пафос твору І. Карпенка-Карого. *Ми здастимся, що вони не такі чудаки, як Карпенка-Карого.*
- *Жанр, який хоч і здивує, то й сміється, трагікомедія.*
- І. Карпенко-Карий визначав жанр свого драматичного твору як *комедія в п'яти діях. «Оборянську лінію, щоб вони не черствили хліба мали?!»*

І. Карпенко-Карий

Трагікомедія – драматичний жанр, якому властиві риси одночасно і трагедії, і комедії. В основі трагікомедії лежить трагікомічне світосприйняття драматурга.

Проблематика твору

- Проблема людської гідності, усвідомлення того, що щастя не в чині або посаді.
- Проблема праці як духовної потреби і джерела матеріального достатку.
- Проблема батьків і дітей.
- Проблема кохання і сімейного щастя.

І.Карпенко-Карий «Мартин Боруля»

Події відбуваються в середині ХІХ століття у родині багатого орендатора землі

- Вчить свого сина в місті на чиновника-судочинця;
- дочку мріє видати заміж тільки за дворянина;
- наївно сподівається, що його спадкові права як шляхтича буде підтверджено.

Ідея твору - смішна та людина, яка соромиться бути собою, захоплюється фальшивими цінностями, з усіх сил намагається пристосуватися до швидкоплинної моди.

Сюжет твору

Експозиція	Знайомство з родиною Мартина Борулі
Зав'язка	Домовленість Борулі із повіреним Трандалевим про апеляцію щодо визнання Мартина дворянином
Розвиток дії	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Батькова наука синові, дочці Марисі ✓ Зустрічі Марисі з нареченим Миколою ✓ Відмова Борулі сватам від Миколи ✓ Зневажливе ставлення економа поміщика Красовського ✓ Повернення з міста Омелька, крадіжка коней і майна ✓ Приїзд жениха Націєвського, його втеча із заручин, помста Борулі ✓ Поміщик Красовський виганяє родину Мартина із села
Кульмінація	Відмова у дворянстві
Розв'язка	Мартин Боруля спалює папери про дворянство

І.Карпенко-Карий «Мартин Боруля»

- гумористичні сцени з життя заможного хлібороба Мартина Борулі, який домагається втрачених дворянських прав;
- своєрідна, яскраво національна версія відомої комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич».

**Іван Карпенко-Карий
«Мартин Боруля».
Підміна особистих
етичних цінностей
становою належністю**

I. Карпенко-Карий «Мартин Боруля»

- Головний герой – Мартин Боруля, селянин, багатий орендатор землі.
- Але сподівається, що його права як шляхтича будуть підтверджені й ніхто не зможе образити його родину, не крикне його дітям і онукам *«бидло! теля!»*

Мотивація такої поведінки Борулі на поверхні:

- захист людської гідності як своєї, так і своїх дітей;
- прагнення оберекти їх від тяжкої селянської праці, від *«давньої залежності і бідності»*;
- зятю відстоює свою гідність: намагається будь-що домогтися покарання для свого кривдника дворянина Красовського.

«Дворянські порядки»

- забороняє своїм дітям *«мужицьку роботу»*;
- наказує і собі, і членам родини вилежуватись у ліжку, хоч з незвички й боки болять довго спати;
- хоче перевести сім'ю на *«панську»* страву — **«кофе»** — і велить розпитати, *«коли його подають: чи до борщу, чи на ніч»*;
- вимагає називати батьків *«мамініька, папінька»*;
- планує розвести собак і їздити на полювання, грати в карти.
- хоче віддати доньку Марисю за *«благородного»*, який потім через кумедне непорозуміння тікає від неї;
- намагається прилаштувати сина на *«благородну»* чиновницьку посаду, проте Степана звільняють;
- прагне офіційно оформити своє *«шляхетне»* походження, але в документах помилка – прізвище Беруля, а не Боруля.

Мартин Боруля

- Чимало вчинків старого Борулі мають комічний відтінок, його простодушність і наївність показано з гумором, а надмірна довіра до нечистого на руку повіреного Трандалєва межує з дитячістю, нерозвиненістю логічного мислення.

Позитивні риси Мартина Борулі

- Щиро намагається належно подбати про дітей, дати їм те, чого все життя не мав сам, через що постійно почувався людиною обділеною, другосортною.
- Доброзичливо ставиться до слуг (жорстоко не карає п'яничку Омелька, у якого в місті вкрали хазяйських коней).
- Разом із дружиною мріє про внуків (своєю суперечкою про майбутніх кумів подружжя неабияк лякає жениха).
- Бачить, як витрачає гроші син, але прощає його негідні витівки («А синок! Я тут із шкури вилазю, щоб його в люде вивести, а він там п'янствує...»)
- Виховував своїх дітей у дусі здорової народної моралі (Марися: «Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе затим, щоб робить, і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє»).

Мартин Боруля

У творі засуджується підміна **особистісних етичних цінностей** (чесність, порядність, працьовитість, кохання) **становою приналежністю** (повагою за чином).

Штучність прагнення бути дворянином

Страждає вся родина:

- Марисю ледь не віддали заміж за Націєвського.
- Степан займається чужою йому справою.
- Ледь не вигнали з орендованої землі.
- І Мартин, і його рідні не розуміють суті вищого класу, хочуть наслідувати його тільки зорчі.

Кожен має займатися тою справою, до якої він має нахили та здібності.

Народна мораль

Дружина й донька Мартина Борулі виведені працьовитими, порядними людьми, вони звикли до щоденної праці, наділені взірцевими рисами характерів.

Палажку не тішить «панське майбутнє», проте вона скоряється волі свого чоловіка.

Марися

- ✓ Має міцну моральну основу.
- ✓ Намагається зберегти своє щастя.
- ✓ Не приймає панське життя.
- ✓ Вміє кохати.
- ✓ Здатна знайти вихід зі складної ситуації.
- ✓ Може відстояти своє право на особисте щастя.

Коханому радить не загострювати стосунки з батьками, зволікати засилати сватів до іншої.

Націєвському відмовляє в тому самому дусі, що й Наталка І.Котляревського — возному: *«Душа моя до вас не лежить, і очі мої не стрінуться з вашими...я люблю давно другого, йому слово дала, і не розлучить нас ніхто — хіба могила».*

Гервасій і Микола – позитивні персонажі

Микола – наполегливий у відстоюванні свого права на життя з коханою Марисею.

Гервасій є уособленням *традиційної народної моралі та мудрості*: допомагає Борулі усвідомити згубність ідей про вищість дворян над простими мужиками та повернутися до нормального життя відповідно до українських народних звичаїв.

Мартин Боруля

Наприкінці твору, коли Боруля спалює свої папери про дворянство, він ніби **народжується наново на світ**, адже нарешті може природно себе поводити: *«Чую, як мені легше робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська, попелом стала»*.

Народна мораль

І. Карпенко-Карий утвердив здорову народну мораль щодо родинних традицій, ставлення людини до своєї рідної землі, свого родоводу, прадідівських коренів, праці, народних звичаїв.

Головне – не титул, а вміння залишатися порядною, високоморальною людиною у всіх життєвих ситуаціях.

